

Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences (KNAW) KONINKLIJKE NEDERLANDSE AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN

Syntaxis van het Nederlands

Bennis, H.J.

2000

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in KNAW Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Bennis, H. J. (2000). *Syntaxis van het Nederlands*. Amsterdam University Press.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the KNAW public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the KNAW public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

pure@knaw.nl

HANS BENNIS

SYNTAXIS
VAN HET
NEDERLANDS

MET CD-ROM

AMSTERDAM UNIVERSITY PRESS

Syntaxis van het Nederlands biedt een helder geschreven inleiding in de syntactische eigenschappen van het Nederlands. Het boek beschouwt de eigenaardigheden van de Nederlandse zin vanuit een theoretisch perspectief, waarbij de principes van Noam Chomsky's Minimalistische Programma (1995) als uitgangspunt dienen. Onderwerpen die aan de orde komen zijn onder andere de bouw van woordgroepen, de structuur van de zin, de verbale projectie, infinitiefzinnen, passief, vraagzinnen en de syntaxis van verwijzing.

Op de meegeleverde CD-ROM **De Zin** wordt per hoofdstuk een aantal oefeningen aangeboden, waarbij de student de mogelijkheid heeft om via de inhoudsopgave, hyperlinks en een zoekfunctie door de theorie te *zappen*. De oefeningen toetsen het begrip van de theorie en de vaardigheid in het analyseren van Nederlandse constructies.

De cursus is ontwikkeld in de praktijk en kreeg enthousiaste reacties van zowel studenten als docenten dankzij de aantrekkelijkheid en bruikbaarheid van het materiaal. Het is de eerste en enige methode die de **Syntaxis van het Nederlands** op deze toegankelijke wijze ontsluit.

CD-ROM – Tamar Israël & Hans Bennis

Dr. Hans Bennis is taalkundige, directeur van het Meertens Instituut te Amsterdam en bijzonder hoogleraar Taalvariatie aan de Universiteit van Amsterdam.

Drs. Tamar Israël is als taalkundig onderzoeker verbonden aan het Meertens Instituut te Amsterdam.

ISBN 90 5356 414 4

9 789053 564141

www.aup.nl

AMSTERDAM UNIVERSITY PRESS

SYNTAXIS VAN HET NEDERLANDS

11 hoofdstukken van de zin

Hans Bennis

met CD-ROM
Tamar Israël en Hans Bennis

AMSTERDAM UNIVERSITY PRESS

VOORWOORD

Syntaxis houdt zich bezig met een fascinerend verschijnsel: de bouw van een zin. Op het eerste gezicht is de constructie van een zin een weinig opvallend fenomeen. Taal lijkt zich vooral te manifesteren in klanken en woorden. Dat die woorden ook nog in het gelid geplaatst moeten worden, is ogenschijnlijk een triviale bijkomstigheid. Het is niet voor niets dat de meeste oudere grammatica's vooral bestaan uit een klankleer en een vormleer. De syntaxis of zinsleer heeft echter de afgelopen eeuw een enorme vlucht genomen. Een belangrijke rol was daarbij weggelegd voor de theoretische stroming van de generatieve grammatica, onder het inspirerende leiderschap van de Amerikaanse geleerde Noam Chomsky. Een centraal uitgangspunt van deze theorie is dat taal bestudeerd moet worden als een product van menselijke cognitie. De syntaxis heeft binnen de generatieve taalkunde veel aandacht gekregen, en dat heeft geleid tot een snelle toename van de kennis van en het inzicht in de principes die het bouwen van zinsstructuren bepalen. Ongetwijfeld is het zo dat de nogal expliciete en formele theoretische voorstellen de waarneming van de adembenemende complexiteit van syntactische verschijnselen in positieve zin hebben beïnvloed. Zonder theorie zijn gegevens slechts rariteiten. Het is om deze reden dat deze inleiding in de syntaxis van het Nederlands theoretisch gekleurd is. Het is zeker niet zo dat de in dit boek geschetste theorie kan worden beschouwd als een afgerond systeem aan de hand waarvan de structuur van een taal kan worden ontleed. Deze jonge tak van de aloude taalwetenschap staat nog maar aan het begin van zijn ontwikkeling. Desalniettemin is het mogelijk een vrij volledig overzicht te bieden van de belangrijkste syntactische verschijnselen van het Nederlands aan de hand van de meest recente theoretische inzichten binnen het kader van de generatieve syntaxis.

Inhoudelijk geeft deze methode een eerste impressie van de syntactische eigenschappen van het Nederlands. Het gaat daarbij niet in eerste instantie om een inleiding in de syntactische theorie, maar veeleer om inzicht in de syntactische eigenaardigheden van het Nederlands. Gegeven dat deze eigenaardigheden zich vooral laten demonstreren aan de hand van een theoretisch kader – dit maakt een grammatica als de ANS ten enenmale ongeschikt als inleiding – is er gekozen voor een theoretisch model dat geschikt is om te dienen als apparaat aan de hand waarvan de feiten kunnen worden geanalyseerd. Wij hebben een keuze gemaakt voor het recente Minimalistische Programma binnen de Generatieve Grammatica (Chomsky 1995). Dat wij geen inleiding in het minimalistische model beogen komt duidelijk naar voren uit het eclectisch gebruik van dit theoretisch model.

Didactisch gezien is de nieuwe methode vooral gericht op het verwerven van de vaardigheid om met behulp van een theoretisch model inzicht te verkrijgen in de structuur van het Nederlands. Centraal staat het aanleren van hypothetisch-deductieve vaardigheden op een relatief abstract en complex terrein als de grammatica van het Nederlands. Om dit uitgangspunt te realiseren is het noodzakelijk om binnen de methode veel aandacht te besteden aan de eigen werkzaamheid van de student. Deze gedachte krijgt een extra dimensie zodra we de mogelijkheden van computerondersteund onderwijs er bij betrekken. Vanaf het allereerste begin zijn we uitgegaan van een combinatie van een traditionele methode (een handboek) met een digitale methode (CD-ROM). Het praktische en technische handwerk van de student staat centraal bij het digitale onderdeel, zodat we ons in de tekst in het boek kunnen concentreren op taalkundig redeneren vanuit een empirische vraagstelling.

De *praktische uitgangspunten* richten zich op de omvang en de doelgroep. Gebaseerd op bestaande onderwijsprogramma's hebben we een methode ontwikkeld die in eerste instantie bedoeld is voor eerste- of tweedejaarsstudenten Nederlands of Algemene Taalwetenschap die nog geen andere voorkennis hebben van de syntaxis dan het traditionele ontleden. Ook voor andere talenstudies en het HBO-onderwijs is de methode bruikbaar. De methode is erop gericht om binnen een cursus van tien tot twaalf weken een compleet overzicht te bieden van de syntaxis van het Nederlands, gezien vanuit een generatief perspectief.

Voor het digitale deel (de CD-ROM) hebben we gebruik gemaakt van het raamwerkprogramma Hologram (ontwikkeld in Groningen). De CD-ROM is onderverdeeld in een theoriemodule en een oefeningenmodule.

De *theoriemodule* heeft dezelfde hoofdstukindeling als het handboek. De opzet van een digitaal hoofdstuk is echter anders dan van het correspon-

derende hoofdstuk in het boek. De tekst is georganiseerd per behandeld deelonderwerp of per begrip; ook bieden opeenvolgende schermen niet perse een doorlopend verhaal. Dit is van belang, omdat het de bedoeling is dat de student via hyperlinks in de tekst zapt naar de pagina die het gewenste begrip/deelonderwerp behandelt. Daarnaast bestaat de mogelijkheid de theoriemodule te gebruiken via inhoudspagina's of met behulp van de zoekfunctie.

Aan de theoriemodule is de *oefeningenmodule* gekoppeld, die per hoofdstuk sets met oefeningen aanbiedt. De oefeningen toetsen het begrip van de theorie en de vaardigheden in onder andere het analyseren van Nederlandse constructies en het bouwen van boomstructuren, aan de hand van meerkeuzevragen, invuloefeningen en zogenoemde 'drag and drop'-opdrachten. De oefeningen testen of de student de aangeboden stof in voldoende mate beheerst. Er wordt geen beroep gedaan op dieper inzicht in de materie. Bij elk hoofdstuk is een aparte set met open vragen toegevoegd. Deze vragen gaan dieper in op de in dat hoofdstuk behandelde stof.

De oefeningen vormen de kern van de digitale methode, aangezien de interactiviteit van het systeem hier het best tot z'n recht komt. Studenten kunnen telkens feedback opvragen, hetzij door de theoriemodule te raadplegen bij het geven van een antwoord, hetzij door te controleren of de oefening goed of fout gemaakt is, met de daarbij behorende argumentatie ('goed want ...' of 'fout want ...'). Aan deze oefenmodule is tevens een teller gekoppeld die in percentages bijhoudt wat de score van de individuele student is in een bepaalde oefen-set.

De Hologram-versie van *Syntaxis van het Nederlands* is ontwikkeld door Tamar Israël, met hulp van Nancy Oprinsen. Zij zijn daartoe in staat gesteld door een subsidie van de Faculteit der Letteren van de Universiteit Leiden, in het kader van het project Onderwijsverbetering. Dank gaat hierbij uit naar de Faculteit en naar Gerard Veldhuis en Alessandra Corda, die vanuit de Faculteit dit project hebben begeleid. Sjef Barbiers is vanaf het begin nauw betrokken geweest bij dit project, en heeft de gehele tekst zorgvuldig en kritisch doorgenomen. Verder hebben Leonie Cornips, Teun Hoekstra, Hans Hulshof, Marc van Oostendorp en Arie Verhagen bijgedragen aan onderdelen van de voorliggende tekst. De methode is uitgetoetst op tweedejaarsstudenten van de Vakgroep Nederlands van de Universiteit Leiden. Ook hun opmerkingen zijn verwerkt.

Dit boek is opgedragen aan Teun Hoekstra. Het project was in eerste instantie opgezet als een gezamenlijke onderneming. Na onze boeken *De syntaxis van het Nederlands; Een inleiding in de regeer- en bindtheorie* van 1983 en *Generatieve Grammatica* uit 1989 vonden wij het tijd worden voor een nieuwe inleiding. Door Teuns ziekte en zijn overlijden op 18 oktober

1998 heeft het helaas niet zo mogen zijn. Desalniettemin getuigt dit boek van onze gemeenschappelijke visie op de syntaxis van het Nederlands.

Hans Bennis
Amsterdam, augustus 2000

hans.bennis@meertens.knaw.nl

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord 5

I TAAL EN DENKEN

Het psychologisch perspectief 13

- 1.1 Taal en cognitie 13
- 1.2 Het logische probleem van taalontwikkeling 15
- 1.3 Ieder vogeltje zingt zoals het gebekt is 16
- 1.4 De mens als winterkoning 19
- 1.5 De Neanderthaler en het ontstaan van taal 21
- 1.6 De kritische periode 24
- 1.7 Het taalorgaan 26

2 TAAL EN TAALKUNDE

Het model 29

- 2.1 Taal en taalkunde 29
- 2.2 De vele gezichten van de taalkunde 30
 - 2.2.1 Het taalsysteem 31
 - 2.2.2 Het taalgebruik I: psychologische aspecten 33
 - 2.2.3 Het taalvermogen 35
 - 2.2.4 Het taalgebruik II: sociale aspecten 39
- 2.3 De feiten 40
- 2.4 De grammatica 41

10	<i>Syntaxis van het Nederlands</i>	
3	HET HOOFD EN DE GROEP	
	<i>De bouw van woordgroepen</i>	47
3.1	Inleiding	47
3.2	Localiteit	48
3.3	Thematische en grammaticale functies	51
3.4	Vervanging en verplaatsing	54
3.5	De groep	57
3.6	Het hoofd	60
3.7	Conclusie	63
4	DE VERBALE PROJECTIE I	
	<i>Het lexicale domein</i>	65
4.1	Inleiding	65
4.2	Subject en object	65
4.3	De bouw van de werkwoordgroep	67
4.4	Het lexicon	68
4.5	SVO of SOV	72
4.6	Het Nederlands als een SOV-taal	74
4.7	Bepalingen	77
4.8	Het verschil tussen object en bepaling	79
4.9	Conclusie	81
5	DE VERBALE PROJECTIE II	
	<i>Het functionele domein</i>	83
5.1	Inleiding	83
5.2	Functionele projecties	84
5.3	De persoonsvorm en tijd	86
5.4	De persoonsvorm en congruentie	89
5.5	De positie van de persoonsvorm	93
5.6	Naamval	97
5.7	Conclusie	103
6	ZINSVERSTRENGELING	
	<i>Infinitiefzinnen in het Nederlands</i>	105
6.1	Inleiding	105
6.2	Beknopte bijzinnen	106

- 6.3 De distributie van infinitiefzinnen 108
- 6.4 Het voegwoord *om* 109
- 6.5 Het subject van infinitiefzinnen 111
- 6.6 De tijd van infinitiefzinnen 114
- 6.7 Acl-constructies 117
- 6.8 Extrapositie 121
- 6.9 Verb Raising 123
- 6.10 Conclusie 128

- 7 NON-VERBALE PROJECTIES
DP, AP en PP 129

- 7.1 Inleiding 129
- 7.2 De nominale projectie 129
- 7.3 De adjectivale projectie 139
- 7.4 De prepositionele projectie 146
- 7.5 Conclusie 150

- 8 DE PROMOTIE VAN HET OBJECT
Een inleiding in DP-verplaatsing 153

- 8.1 Rolverdeling bij transitieve werkwoorden 153
- 8.2 Passief 156
- 8.3 Het lexicon 159
- 8.4 Structurele projectie 161
- 8.5 Lexicale manipulatie 162
- 8.6 Twee typen intransitieve werkwoorden 163
- 8.7 DP-verplaatsing 166
- 8.8 Passivering 170
- 8.9 Koppelwerkwoorden 173
- 8.10 Conclusie 177

- 9 WIE VRAAGT WAT? HET HOE EN WAAROM
Een inleiding in WH-verplaatsing 179

- 9.1 Hoe stel je een vraag? 179
- 9.2 Vraagwoordvragen 181
- 9.2.1 R-woorden 183
- 9.2.2 Eilanden 185
- 9.2.3 Lange WH-verplaatsing 188

- 9.2.4 Subjacentie 190
- 9.3 Andere constructies 192
- 9.4 A versus A' 195

10 ANAFOREN

De syntaxis van verwijzing I 197

- 10.1 Verwijzing 197
- 10.2 Anaforen 201
- 10.3 C-commanderen 203
- 10.4 Bindingdomein 209
- 10.5 Bindende categorie 210
- 10.6 PRO als antecedent 212
- 10.7 Bindingtheorie voor anaforen 213
- 10.8 Anaforische relaties en WH-verplaatsing 214

11 PRONOMINA

De syntaxis van verwijzing II 217

- 11.1 Pronominale verwijzing 217
- 11.2 Bindingprincipe voor pronomina 218
- 11.3 Pronominale binding en verplaatsing 223
- 11.4 Gebonden pronomina en cross-over verschijnselen 226
- 11.5 Onzichtbare pronomina I: kleine PRO 229
- 11.6 Onzichtbare pronomina II: grote PRO 233

Nawoord 237

Register 239

Lijst van afkortingen en symbolen 243

Installatiehandleiding van de CD-ROM 247

Handleiding bij het gebruik van de CD-ROM 251